

**TÜRK BASINININ GELİŞİMİNE
TARİHSEL BİR YAKLAŞIM
VE
DEĞERLENDİRME**

Murat ÖZGEN*

**An Historical Approach to the Development of Turkish
Press and its Evaluation**

One of the right and possible ways of making an evaluation about the Turkish press is to consider its historical development. While we are doing that evaluation, beginning from the establishment of first printing house in Ottoman Empire is the most reasonable starting point of this process. First published newspapers in Ottoman Empire were in French in 1795 and 1796. On the other hand, Takvimi Vakayi, which was published in 1831, was the first Turkish newspaper of Ottoman Empire. Also Ceride-i Havadis, which was published in 1840 by William Churchill, an Englishman in Ottoman Empire, was the first private Turkish newspaper. Beginning from that point the importance of press realised gradually, especially during the War of Crimea. Press and journalists were taken into a very strict control during the reign of Abdulhamid II. After the establishment of Turkish Republic in 1923 some regulations of press law was made. In 1950, Democrat Party came to power and a new press law came into force. In 1960, 1971 and 1980 military interventions took place in Turkey. After 1980 military government put pressure on Turkish journalists and newspapers. In 1990s a few Turkish media groups have a great effect on not only the economical life but also the political life and government because of their economical power. Unfortunately, they don't use their power for serving in the interest of public but their

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi, Gazetecilik Bölüm Başkanı.

own interest. Naturally, this affects the number of circulation of Turkish newspapers and credibility of Turkish media negatively.

.....

Ülkemizde yazılı basının tarihçe açısından bir değerlendirmesini yapmak kuşkusuz, matbaanın ilk defa kuruluşuna kadar gitmekle olasıdır. İbrahim Müteferrika adlı Polonya kökenli bir göçmenin girişimiyle, 1727 tarihinde Osmanlı'da ilk kez kurulan matbaa aynı zamanda gazetenin de ilk habercisi olarak görülmelidir.

Osmanlı döneminde çıkartılan ilk gazeteler, bir anlamda 1789 Fransız İhtilali'nin devrimci ruhunu ve düşünce biçimini de Osmanlı ülkesi sınırları içine yansıtmak amacını taşıyarak çıkarılmıştır. İstanbul'da Fransız elçiliği basımevinde basılan bu tür gazetelerin ilk örneği 1795'de yayınlanan Bulletin des Nouvelles'dir. Bunun ardından çıkarılan gazete, Gazette Française de Constantinople adını taşımakta ve yine benzer hedefler doğrultusunda düşünceleri yaymak gibi bir amaç taşımaktaydı.

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde ilk kez Türkçe olarak çıkartılan gazetenin tarihi ise 1831'e kadar gitmektedir. 1831 Yılında çıkarılan Takvim-i Vakayi bir anlamda resmi gazete işlevi görmüştür.

Osmanlı ülkesindeki ilk özel Türkçe gazete Ceride-i Havadis ise, 1840 yılında William Churhill adlı bir İngiliz tarafından çıkarılmıştır. Bu olayın daha ilginç bir yanı da William Churchill'in saraydan gazete çıkarma imtiyazını bir rastlantı sonucunda almasıydı.

İlk özel Türkçe gazetenin çıkmasının ardından ortaya çıkan gelişmeler, 1876 yılına kadar diğer gazetelerin de yayın hayatına girmesiyle sonuçlanmış ancak bu tarihten sonra Sultan II. Abdülhamit'in tahta geçmesiyle başlayan istibdat devri basın üzerinde yoğun bir baskı oluşmasına ve sansürün acımasızca uygulanmasına neden olmuştur. 1876-1908 Dönemi II. Abdülhamit'in basın üzerinde uyguladığı sansür uygulamaları altında geçmiştir.

II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinde önemli rol üstlenen İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidara gelişi, ülkede geçici de olsa bir rahatlama sağlamış ancak daha sonraki uygulamalar II. Abdülhamit dönemini aratmayacak nitelikte olmuştur.

Hürriyet ve eşitlik söylemiyle iktidara gelmiş olan İttihat ve Terakki Partisi döneminde ilk siyasi nedenlerden dolayı gazeteci öldürme olayları yaşanmıştır. Bu, bir anlamda basın gücünün iktidar partisince anlaşılması olduğunun da bir kanıtı olmuştur.

1919 Yılına kadar geçen sürede genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda, basında görülen çekişme, padişah yanlılarıyla ittihatçılar arasında gerçekleşmiştir.

1919 Yılı'nın önemli bir dönüm noktası olması ise, 19 Mayıs 1919'da ulu önder Atatürk'ün Samsun'a çıkarak Anadolu'da kurtuluş mücadelesini başlatmasından kaynaklanmaktadır.

1919-1922 Arasında geçen dönem bir anlamda da İstanbul hükümetiyle, Anakara hükümeti arasında gelişen iktidar mücadelesinin basına yansması şeklinde yaşanmıştır.

1923 Yılında ilan edilen Cumhuriyet aynı zamanda yeni bir devletin ilanı anlamına da gelmekteydi. Bu dönemde yaşanan bir çok sıkıntı arasında, basının merkezi olan İstanbul'un ve oradaki saltanat ve hilafet yanlısı aydın çevrelerin bu yeni devlet oluşumuna karşı çıkışı sayılabilir.

Bu karşı çıkış, 1925 yılında Türkiye'nin doğu illerinde büyük oranda İngiltere'nin el altından kıskırtması sonucunda ortaya çıkan ve dinsel görünümünün ardında farklı grupların değişik amaçlarına hizmet etme niteliği ağır basan ayaklanmanın baş göstermesine kadar sürmüş, ancak bu tarihten itibaren yani, 1925'ten 1946'ya kadar geçen sürede muhalif fikirler basında kendilerine pek yer bulamamışlardır.

1946 Yılı 2. Dünya Savaşı'nın bittiği ve demokrasi cephesinin savaşı kazandığı bir atılım yılı olarak Türkiye'de de yansımalarını hissettirmiştir. Bu yıllarda çok partili demokrasiye geçen Türkiye, 1950'de tek parti iktidarının ortadan kalkmasıyla çok partili demokratik yaşama geçmiştir.

1950 Mayıs'ında iktidara gelen Demokrat Parti'nin ilk yaptığı işlerden biri de 1931 tarihli ve tek parti iktidarından kalan basın kanununu değiştirmek olmuştur.

Ancak yeni iktidar partisi olan Demokrat Parti, özellikle 1955'den sonraki uygulamalarında tek parti dönemini aratmayacak kanunları meclisten geçirerek basına karşı baskı aracı olarak kullanmıştır.

1960 Yılında Demokrat Parti iktidarına karşı gerçekleştirilen askeri ihtilal sonucunda Türk basın görece rahatlamış ayrıca çalışanların

haklarını düzenleyen ve iyileştiren 212 sayılı yasa da bu dönemde yürürlüğe girmiştir.

1960-1980 Arasında geçen sürede Türkiye’de çok kısa bir zaman dilimi hariç merkez sağ partiler iktidarda kalmışlar ve bu dönemde ülkede görülen politik kutuplaşma, özellikle 1973-1980 arasında basında da belirgin bir şekilde kendisini hissettirmiştir.

Türkiye’de 1980 Eylül’ünde askeri bir müdahaleyle yeni bir süreç yaşanmaya başlamış bu dönem ile birlikte ülkede pek çok şey değişmiş ya da ilerdeki dönemde değişikliğe uğramıştır.

Bu süreçte değişen ekonomik yapı ve toplumsal yaşam aynı zamanda basın da değişimi ile sonuçlanmıştır. Basın bu dönemde özellikle askeri iktidar baskısı altında “magazinleşme” olgusunu yaşamış toplumsal muhalefetin basın yoluyla sesini duyurmasının öni kesilmiştir.

1980 Sonrası gazetelerin kapatılma, gazetecilerin mesleklerinden men edilerek hapse düşmeleri tedirginliği topluma önemli mesajlar vermeyen magazin haber peşinde koşan halkın sözcülüğünü yapmayan bir medya olgusunu ülke gündeminin tam ortasına getirip oturmuştur.

1980’li yılların sonlarına doğru Kıbrıslı işadami Asil Nadir’le başlayan holdinglerin ve büyük sermayenin Türk basınında yer alması olgusu 1990’larda da giderek boyutunu arttırmıştır. Bu gelişme aynı zamanda, basın alanına holding patronlarının girmesi ve ailelere ait basın kuruluşu türünün de ortadan kalkması ile sonuçlanmıştır.

Oysa bundan yaklaşık otuz sene önce Türk basın dünyasında aile adları büyük basın kuruluşlarıyla özdeşleşmiş durumdaydı. Örneğin, Simavi soyadı Hürriyet gazetesini, Karacan Milliyet’i, Nadi ise Cumhuriyet’i anımsatmaktaydı.

Bugün Türk medyası büyük sermayenin geniş ölçüde etkisi altındadır. Kuşkusuz bu sonuç yerel basınının zayıf kalmasına ve yerel sorunların yeterince topluma ve yönetim ergini elinde tutanlara yansımamasına neden olmaktadır. Bu, aynı zamanda son yılların en önemli sorunlarından olan çevre sorunlarıyla ilgili konuların gündeme gelmesini de olumsuz biçimde etkilemektedir.

Büyük sermayenin medyaya yatırım yapması, bu alanın bir anlamda muhalefet görevini unutmaması diğer yandan ise izleyici ve okuyucuyu “müşteri” olarak görmesi sonucunu doğurmuştur. Böylesine bir yapılanma içinde, çeşitli sanayi kollarında faaliyet gösteren aynı

zamanda medya sektöründe de yer alan büyük kapital sahiplerinin, örneğin; toplumsal çıkarlar adına çevre sorunlarına eğilmesi ne ölçüde gerçekçi bir yaklaşım olabilir.

Diğer yandan, ülkemizde 1960'lı yıllardan bugüne kadar gazete satışlarında hiç bir önemli gelişme kaydedilememiştir. 2000'li yılları yaşadığımız bugünlerde, gazete tirajları promosyon kampanyalarına rağmen, 3 ile 4 milyon civarında dolaşmaktadır.

Oysa OECD'nin kalkınmış ülkelerle ilgili kriterlerinden biri de, bir ülkedeki nüfusun onda birinin gazete okuru olmasıdır. Buna göre, ülkemizdeki gazete tirajının en az 6 milyon olması gerekirken, biz bu sayının günümüz itibarıyla yaklaşık olarak ancak yarısını bulabilmiş durumdayız. Böylesi bir durum ise, Batı'nın gelişme standartlarını yakalama iddiasında olan ülkemiz açısından düşündürüçüdür.

Basımınz kendi yapay gündemini yaratmakta ısrar eder ve halkın gerçek dertlerini dile getirmesinde aracılık etmezse bu satış rakamlarında kalması kaçınılmazdır. Buna karşılık, genel anlamda medyanın, günümüzdeki ekonomik yapısı içinde bugün sahip olduğu niteliklerden arınarak bir değişim ve dönüşüm içine girmesi ise, şimdilik gerçekleşecek gibi görünmemektedir.

Kaynakça

- Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1995), Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1996.
- DÖNMEZER, Sulhi. Basın ve Hukuku, (Dördüncü Bası), İ. Ü. Yayınları No: 2213, İstanbul, 1976.
- GÖRGÜLÜ, Güven. Basında Ekonomik Bağımlılık, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 33, İstanbul, 1991.
- İÇEL, Kayıhan. Kitle Haberleşme Hukuku, (3. Basım), Beta, İstanbul, 1990.
- İNÜĞÜR, M. Nuri. Türk Basın Tarihi (1919-1989), Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 37, İstanbul, 1992.
- _____. Basın ve Yayın Tarihi, (3. Basım), Der Yayınları: 107, İstanbul, 1993.
- KARACA, Emin. Türk Basımında Kalem Kavgaaları, Gendaş, İstanbul, 1998.
- KOLOĞLU, Orhan. Bir Zamanlar Babiali, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 54, İstanbul, 1998.

